

„Ti... grdi fant!“ je planilo iz nje. Sklonila se je k njemu in se mu z vsem obrazom pritiskala na oči, na čelo, na lica. Nato se je zopet zravnila.

„Joj, kaj počenjava! Neumna . . . neumna . . . oba . . .“

„Ne . . . ne!“ se je smejal in jo prijel za roko. Potem je vstal in jo še dvakrat, trikrat z vso silo stisnil k sebi.

„Zdaj pa moram! Zbogom! Lucija, zbogom... Ti!“

In že se je pognal skozi vrata. Ni bil še na koncu sadovnjaka, ko se je sem od vrat razlegel prestrašen, tožeč klic:

„Andrej!“

Stisnil je zobe in stekel v hrib. Šele visoko zgoraj pred gozdom se je ustavil in pogledal v dolino. Tiho je legel na tla in zakopal obraz v rosno travo. —

Vrnil se je v tabor o pravem času, še pred svitanjem. Na večer pa, ko je slasten spomladanski dež čofotal po mladem brstju, da je brezumna opojnost puhtela iz zemlje, so odrinili.

Preorijentacija našega poljedelstva¹

Vladimir Pertot

Problem donavskega ozemlja postaja od leta do leta bolj aktualen in vsa Evropa vidi v njegovi povoljni rešitvi jamstvo za mir. Pustimo čisto politično stran problema popolnoma ob strani in pogledjmo, v čem obstoji gospodarska stran vprašanja.

Trdi se, da so z razdelitvijo bivše monarhije gospodarsko drug od drugega odvisni deli gospodarstva sedaj ločeni; da so industrijski kraji izgubili svoje dobavljače surovin in hrane, svoje poljedelsko ozadje in da so poljedelski kraji izgubili kupca v industriji, ki se sedaj nahaja onkraj carinske meje; da je svetovna kriza v donavskem ozemlju posebno močno zaostrena, ker da so gospodarske zveze prekinjene s carinskim zidom, ki postaja z razvojem protekcionizma in autarkije zmeraj višji. In načrt za popravo, ki ga posebno revizionistične države rade navajajo,² bi torej bil, da bi se z odstranitvijo carinskih mej in z obnovitvijo starih gospodarskih zvez zopet popravil gospodarski položaj ozemlja. — Revizionistične države namreč rezonirajo: če poljedelski kraji bivše monarhije ne morejo prodati svojega žita in industrijski ne svojih izdelkov, bi pri združitvi industrija absorbirala žito in poljedelstvo odkupovalo viške industrijskih predelov.

¹ Članek je predelan izvleček diplomskega dela, ki ga je avtor predložil 1933. v Nemčiji.

² ki pa je v ostalem tudi osnova raznih nerevizionističnih načrtov.

Zaključek je površen in je lansiran iz političnih razlogov. Predvsem donavsko ozemlje ne more absorbirati vsega tam produciranega žita. Po neki nemški statistiki (Wirtschaft und Statistik) producira donavsko ozemlje 20% žita več, kot ga more samo konsumirati. To pomeni, da bi v vsakem primeru višek moral na svetovno tržišče in da bi po tem takem svetovne cene žita še nadalje veljale v vsem ozemlju. Pri tem sploh ne vpoštevamo, da je vsaka izmed teh držav po vojni razvila svojo domačo industrijo in da bi tako tudi bivši industrijski kraji monarhije težko našli popoln placement za svoje produkte. In tudi v najbolj optimističnem primeru, če bi donavski bazen res zadostoval sam sebi, bi se vendarle ne mogel omejiti sam nase, ampak bi moral skušati izvažati, ker bi si samo z izvozom mogel nabavljati devize, s katerimi bi plačal svoje dolgove — kajti dunavske države so vse prezadolžene v inozemstvu. V tem dejstvu pa leži osnova vsega problema. O problemu donavskega ozemlja se namreč ni razpravljalo takoj, ko se je posameznim gospodarstvom začelo goditi slabo — saj se nekaterim po vojni sploh še ni niti začelo dobro goditi — temveč se je zapadna Evropa začela za ta problem zanimati šele, ko so nasledstvene države druga za drugo prihajale v finančno krizo in ko so pričele ustavljati svoja inozemska plačila. Velesile so torej pogledale na nas z očmi upnika in so po tem takem skušale tudi ves problem rešiti na način, kako bi se omenjene države najhitreje spravile v stanje, v katerem bi zopet mogle plačevati svoje anuitete.

Ko so torej za poljedelske države ugotovili, da izvirajo njih težave iz nizkih žitnih cen, iz nizkih cen izvoznega artikla, ki bi mogel dati suficite v trgovinski bilanci, so napravili površno ugotovitev, da se more ves problem rešiti na ta način, če se poljedelskim državam donavskega bazena zagotovi tržišče pod razmeroma boljšimi pogoji. Delavnost se je zato usmerila na to, kako najti in zagotoviti odjemalce za žito. Tako so potem govorili o kontingentih, o carinskih federacijah i. t. d. Za upnika je vendar zmiraj glavno, da dobi čim prej svoj kapital nazaj; kakšne posledice ima to za dolžnika njega ni briga. Včasih se pa zgodi, da nastopijo slabe posledice, ki zadenejo dolžnika radi upnikove naglice, preden je dolžnik mogel ves dolg odplačati, in upnik prepozno spozna, da se je prenaglil. Mislimo, da bo z zagotovitvijo tržišč poljedelskim donavskim državam ves problem odgoden samo za nekaj časa in da se pozneje vrne še z večjo močjo in fatalnostjo. „Žitni problem“ je namreč samo odraz splošno napačnega gospodarskega razvoja.

To, kar je tu rečeno za donavski bazen na sploh, velja posebe tudi za našo državo, katere gospodarski položaj je tak, kakor je gospodarski položaj poljedelskih donavskih držav.

Izhodna točka pri obravnavanju žitnega problema je, kakor smo že omenili, inozemska zadolžitev. Ker je Jugoslavija glede kapitala siromašna dežela, si more preskrbeti devize za letne anuitete in za obresti inozemskih dolgov samo iz visokih aktiv trgovinske bilance. Z drugimi besedami: za našo državo je vprašanje v tem, v kakšni meri terjatvena bilanca (Kapitalbilanz) tlači plačilno bilanco, in po drugi strani, v kakšni meri trgovinska bilanca lahko eliminira ta tlak s svojimi suficiti. Da se ugotovi ta odvisnost, je pred vsem potrebno, analizirati vsako izmed teh treh bilanc. Če je pri nas odpovedala plačilna bilanca, tako da je plačevanje anuitet ustavljeno, potem se mora iz njenega razmerja do ostalih dveh bilanc dati ugotoviti razlog nepovoljnega stanja.

V terjatveni bilanci se pojavljajo vzporejene vse terjatve in vsa dolgovanja določenega narodnega gospodarstva v odnosu do vseh ostalih gospodarstev. Na podlagi te bilance je mogoče ugotoviti, da Jugoslavija inozemstvu več dolguje, kot pa ima od njega terjati. Toda radi nezadostne statistike se mora naša terjatvena bilanca samo deloma izraziti v številkah.

Do svetovne krize so bile terjatve naših državljanov iz kapitalov, plasiranih v inozemstvu, minimalne (nekaj v tujih brogarskih družbah). Ob zaostritvi krize, posebno ko je bila s stabilizacijo dinarja 1931. uvedena zlata klavzula, pa je velika količina naših domačih kapitalov pobegnila v inozemstvo (v Švico in Francijo). Dejstvo, da je Narodna Banka nekaj mesecev po stabilizaciji morala zopet poseči po najostrejšem deviznem režimu in da je bil ta režim kljub temu pre slab, da bi bil preprečil beg kapitalov — kar se je deloma izrazilo v padcu dinarja — da slutiti, da predstavljajo ti „pobegli“ jugoslovanski kapitali precej okroglo vsoto. Dočim so pri „begu“ ti kapitali tlačili našo plačilno bilanco, sedaj njihovi dohodki v inozemstvu ne povečujejo naših letnih prejemkov, ker so ali brezobrestno deponirani ali pa ostajajo obresti po želji nezaupnega kapitalista s kapitalom vred v inozemstvu.

Kar se pa tiče naših dolgovanj v inozemstvu, datirajo večinoma iz časov pred krizo, ali celo izpred vojne. Tukaj je za naš problem važno razlikovanje javnih in privatnih inozemskih dolgov.

Glavni del naših javnih dolgov obstaja v državnih dolgovih, ki so pred Hooverjevim moratorijem 1931. znašali z obrestmi vred 32,7 milijard dinarjev. V tej vsoti so vpoštevani dolgovi, ki jih je naša država prevzela kot naslednica kraljevine Srbije, Črne Gore (5,6 milijard) in Avstro-Ogrske (3 milijarde), ter vojni dolgovi kraljevine Srbije (12,8 milijard). Povojnih državnih dolgov je torej okoli 11,2 milijard dinarjev. Večina teh inozemskih povojnih dolgov je šla za pokrivanje

budžetskih deficitov. Vprašanje, koliko so ti kapitali preko budžeta prišli v narodno gospodarstvo kot rentabilne investicije, ne spada v našo temo.

Ostanek našega javnega inozemskega zadolženja sestoji iz dolgov samouprav. Celokupna zadolžitev samouprav je bila istega leta (1931.) cenjena na 1,5 milijard dinarjev, od česar bi bilo 24% inozemske zadolžitve (= 397 milijonov Din). Od takrat je zadolžitev nekoliko narasla, ne gre pa za velike vsote.

Inozemski kapital, ki je plasiran v naša privatna podjetja, ni podrejen nobeni statistiki in se njegova vloga lahko samo približno opiše. Pred vsem je nesporno, da v našem poljedelstvu in živinoreji ni inozemskih investicij. Kar je inozemskega kapitala, je bodisi direktno, bodisi indirektno, s posredovanjem bank, investiran v industriji in trgovini. Glavni del teh kapitalov je v podjetjih, ki so iz predvojnih časov ohranila inozemske zveze. Novodošlega kapitala po vojni je manj. Vse skupaj pa še daleč ne prekaša naše javne inozemske zadolžitve. Ker pa tukaj ne gre za taka dolgoročna posojila kot pri javnem dolgu in so torej tudi anuitete razmeroma višje, se po tem takem po analogiji iz državnih dolgov z vzporejanjem anuitet ¹ plačilni bilanci ne da deducirati višina tega dolga.

Iz gornje analize o terjatveni bilanci se kaže njena vloga v plačilni bilanci. Aktiva naše terjatvene bilance ne sodelujejo v plačilni bilanci, ker — kakor smo že rekli — obresti izvoženih domačih kapitalov ostajajo zunaj. Koliko pa bo nekoč vrnitev „pobeglih“ kapitalov v državo povoljno delovala na našo plačilno bilanco, je vprašanje, o katerem je sedaj še prezgodaj govoriti. Po tem takem sodelujejo v naši plačilni bilanci samo pasiva terjatvene bilance s svojimi izdatki (za anuitete in obresti inozemskih investicij). Ravno višina teh letnih izdatkov pa nas vodi k našemu gospodarskemu problemu.

V plačilni bilanci se pojavljajo vzporejena vsa izplačila nekega gospodarstva v inozemstvo in vsi njegovi prejemki iz inozemstva v nekem časovnem razdobju. Naša terjatvena bilanca torej sodeluje v plačilni bilanci samo s svojimi plačili v inozemstvo.

Po ključu, ki je določen za povojno konsolidacijo naših vojnih dolgov, letne anuitete teh dolgov progresivno rastejo. To se potem kaže tako, da tudi vsota anuitet za vse naše državne dolgove od leta do leta raste. Tako je v budžetu 1928/29 kot anuiteta predvidenih 868 milijonov dinarjev, za 1929/30 895 milijonov, za 1930/31 1.017 milijonov, za 1931/32 1.220 milijonov in za 1932/33 1.559 milijonov dinarjev. Seveda se po Hooverjevem moratoriju iz l. 1931. te postavke niso izpačevale v polni vsoti in po tem takem niso v celoti vključene v plačilno bilanco. Toda moratorij še ne pomenja črtanja, in jasno je, da

bomo morali plačati tudi ta zaostala plačila, skupaj s kasneje zapadlimi. Da ne bi trenutno obstoječi moratorij izpačil slike naše plačilne bilance, se bom omejil na analizo plačilnih bilanc 1930 in 1931.

Če hočemo dobiti vsoto celokupnih letnih anuitet (kvoto sodelovanja terjatvene bilance v plačilni), je treba k visoki progresivni postavki državnih dolgov (ki je 1930. znašala 1.200 milijonov dinarjev in je 1931. radi začetka moratorija padla na 900 milijonov) prišteti anuitetno in obrestno službo na samoupravne inozemske dolgove (v 1930. in 1931. okoli 30 milijonov, torej precej brezpomembna vsota) in za privatne dolgove (računa se, da je za 1930. in 1931. treba vnesti v tej poziciji okoli 800 milijonov v plačilno bilanco). Po tem takem je režija inozemskega kapitala v l. 1930. in 1931. znašala okoli 2 milijardi dinarjev. Plačilo take anuitete se more vršiti normalno, če ima ta znesek svoj ekvivalent v letnih prejemkih. Za to je treba rekonstruirati vso plačilno bilanco. Pri tej rekonstrukciji bomo poleg čistih izdatkov, v katere spadajo pravkar navedene anuitete, postavili čiste prejemke in dvostranske pozicije, ki se pojavljajo istočasno med izdatki in prejemki in se ali uničujejo ali pa dajejo aktivno ali pasivno diferenco.

Med čiste izdatke je treba razen anuitetne službe postaviti tudi državne nabave, ki v trgovinski bilanci (brez razloga) niso registrirane, ki pa igrajo znatno vlogo, kajti za leta 1930. in 1931. so te nabave znašale $\frac{1}{4}$ milijarde.

Med redne čiste izdatke je treba računati tudi najemnino za inozemske filme. Ta vsota pa je neznatna (1930. in 1931. okoli 10 milijonov).

K temu je treba prišteti še vse izredne izdatke v posameznih letih (1931. je n. pr. šlo 100 milijonov za repatriacijo dolarskih obveznic).

Med čistimi prejemki pa so v naši plačilni bilanci pošiljatve naših emigrantov v domovino. Ta pozicija je bila svoj čas jako visoka, je pa pričela izgubljati svojo važnost, ko so se jeli naši emigranti radi krize vračati ali pa so radi lastnih težav prenehali pošiljati. Mimoregde bodi omenjeno, da so bile tudi glede tega zagrešene velike napake, ker se je dovoljevalo, da so te pošiljatve prihajale v roke nesolidnim bančnim podjetjem, ki so potem padala v konkurz, s čimer so že pred krizo omajala zaupanje naših v inozemstvu do domačih bank. Ne glede na to nezaupanje pa je treba pripomniti, da naša politika nikakor ne more vplivati na povečanje te postavke, ker je popolnoma od konjunktura v dotični deželi odvisno, ali bodo naši delavci tam kaj zaslužili in prihranili ali ne. Računa se, da so te pošiljatve v letu 1930. znašale okoli 940 milijonov in da so že 1931. padle na 700 milijonov.

Prazni, v domačih pristaniščih zasidrani parniki kažejo prav tako, da so prejemki, ki izvirajo iz prevoznine, odvisni od svetovne konjunktуре in da po tem takem moremo na nje vplivati samo indirektno, z nadomeščanjem starih parnikov z novimi. Pa tudi tukaj se ni nič ukrenilo, kajti kolikor smo nabavljali nove parnike, je šlo za staro angleško oziroma drugo tonažo. Mi smo z Grki najboljši odjemalci broderskih antikvitет, in če smo kljub neracionalni zastareli konstrukciji svojih pomorskih prevoznih sredstev svoj čas konkurirali z ostalimi pomorskimi narodi, je šlo to samo na račun nizke plače, ki so jo dobivali naši mornarji. — Kar se tiče prevoznine po kopnem, ni posebno visoka, kajti naša država nima položaja izrazito tranzitne zemlje. Izjema v tem oziru je Donava. Toda tudi tukaj ne pomenimo bogve česa, kajti po vojni še nismo imeli potrebe nabaviti niti enega novega rečnega parnika. Za 1930. se računa, da je prevoznina znašala okoli 185 milijonov dinarjev, 1931. pa samo še 100 milijonov dinarjev.

Nekdaj jako važna aktivna postavka naše plačilne bilance so bile reparacije. Te so sedaj popolnoma odpadle, da, mi sami smo ostali dolžni celi dve milijardi, kateri smo po Dawesovem načrtu preveč prejeli od Nemčije in ki sta sedaj uvrščeni med naše javne dolgove.

Med izjemne čiste prejemke je treba šteti tudi posojila, ki so v nekem letu efektuirana. Tako je bilo 1931. efektuirano t. zv. stabilizacijsko posojilo. Težko je ugotoviti, koliko je to posojilo sploh povzročilo dotok zlata; kolikor ga pa tudi je, ne sme izpačiti slike plačilni bilanci, kajti to posojilo je samo provizoren prejemek, ki se bo pa potem izrazil v veliko višjih izdatkih v obliki letnih anuitet. Tako je s posojili na sploh. Zato se tudi misli, da je eno leto prekratek termin, da bi si ustvarili pravo sliko o plačilni bilanci in da bi bilo treba opazovanje razširiti na več desetletij. Seveda je to pri nas — zaradi slabega stanja naše statistike nemogoče in moramo biti zadovoljni, če si lahko ustvarimo približno sliko z enoletnimi bilanci.

Med dvostranskimi pozicijami je treba pred vsem omeniti dve, kjer se izdatki in prejemki popolno ali z majhno razliko pokrivajo in po tem takem nimajo nobenega vpliva na bilančni saldo. To so zavarovanja, ki so zmeraj uravnovešena, kakor je razvidno iz zavarovalne tehnike (izdatki in prejemki v l. 1930. okoli 150 milijonov, 1931. 100 milijonov) in pa izdatki in prejemki naše diplomatske in konzularne službe, kjer prejemki neznatno prekašajo izdatke (1930. 100 proti 95 milijonov in 1931. prav tako).

Bolj neenakomerna je dvostranska pozicija turistike. Pri tej je zanimivo, da naši potniki v inozemstvo puščajo tam več denarja kot tujci pri nas. Ta situacija je toliko nepovoljnեjša za nas, kolikor bolj

razne devizne uredbe tujih držav preprečujejo obisk njihovih državljanov pri nas. Zato lahko računamo, da so 1930. naši izdali v inozemstvu 360 milijonov, dočim so tujci pustili pri nas samo 320; 1931. pa nam je z zaostritvijo krize turizma prinesla samo 260 milijonov, dočim so naši še nadalje potovali v inozemstvo in so njihovi izdatki ustvariti potrebo 320 milijonov. Glavni stroški v tej postavki nastanejo iz raznih državnih komisij, ki hodijo v inozemstvo. Najbrže je to državna potreba in se ta postavka ne more zmanjšati; prav tako se pa kot ekvivalent ne more povečati tujski promet in tako nimamo na to pozicijo nobenega vpliva.

Zadnja in najvažnejša naša dvostranska pozicija v plačilni bilanci pa sta naš uvoz in izvoz, ki ju za 1930. ocenimo z uradnimi številkami³, in sicer za uvoz 4.800 in izvoz 4.801 milijonov dinarjev.

Če rekapituliramo vse dosedanje pozicije naših plačilnih bilanc, moramo ugotoviti, da so izvzemši uvoza in izvoza vse pozicije ali z zakoni fiksirane in po tem takem neizpremenljive (dolгови), ali pa odvisne od inozemske konjunktore, torej od faktorjev, na katere ne moremo vplivati. Edino trgovinska bilanca je v neki meri v naših rokah in bi se teoretično z dobro trgovinsko politiko mogli potem nje, t. j. z izvoznimi viški, v plačilni bilanci zvečati prejemki in bi se na ta način dalo držati ravnovesje v naših inozemskih odnosih. S tem pa je težišče gospodarskega problema prenešeno na trgovinsko bilanco.

Če hočemo imeti pravilno izmero pri analizi naše trgovinske bilance, moramo videti, kako velik suficit zahteva plačilna bilanca od trgovinske, da bi ta popolnoma izpolnila svojo nalogo.

Ker se vse omenjene pozicije naslanjajo na oceno in niso fiksne številke, nima smisla prikazovati naših inozemskih plačil in prejemkov v obliki bilance, temveč je bolje omejiti se na odtehtavanje posameznih postavk. Na ta način se enake dvostranske pozicije plačilne bilance (zavarovanje in diplomacija) same po sebi eliminirajo, pošiljatve izseljencev pokrivajo anuitete in obresti privatnega dolga, pomorska in suhozemna prevoznina (z eventualnimi viški diplomatske službe) pa z neznatnim viškom pokrivata primanjkljaj dvostranske pozicije za turizmo in zakup filmov. Nepokrita ostane torej med izdatki visoka pozicija anitet javne inozemske zadolžitve in postavka državnih nabavk. Če torej trgovinska bilanca ne da viška, ki bi odgovaljal anitetam javnih dolgov, če se torej izravnava (kot n. pr. v naših dveh raziskovanih plačilnih bilancah 1930. in 1931.), potem naši letni izdatki prekašajo prejemke za anuitete državnih dolgov in nabav. Ker pa je trgovinska bilanca edina pozicija v plačilni bilanci, na

³ Številke, vzete iz naše službene carinske statistike, sem vnesel nespremenjene, ne da bi se spuščal v oceno metod, po katerih so dobljene.

Imeli smo že zelo aktivne trgovinske bilance (glej grafikon I. krivulja 4.), n. pr. 1924. in 1929., pa kljub temu ni bil izvoz nikdar

Naša trgovinska bilanca po službeni carinski statistiki.

The graph consists of two vertically aligned line charts sharing a common x-axis representing years from 1955 to 1962.

Top Chart: The y-axis ranges from +3 to +9. It displays three data series:

- 1. uvoz (Imports):** Represented by a solid line. It starts at approximately +6.5 in 1955, rises to a peak of +8.3 in 1956, remains stable until 1957, then fluctuates between +7.2 and +7.8 until 1961, before dropping to +3.0 in 1962.
- 2. celokupni izvoz (Total Exports):** Represented by a dash-dot line. It starts at +4.5 in 1955, rises sharply to +9.5 in 1956, then declines to +6.3 in 1957, fluctuates between +6.3 and +7.8 until 1961, and drops to +3.0 in 1962.
- 3. izvoz brez izvoza cereali (Exports excluding cereals):** Represented by a dashed line. It starts at +3.2 in 1955, rises to +7.5 in 1956, then declines to +5.6 in 1957, fluctuates between +5.6 and +6.3 until 1961, and drops to +2.8 in 1962.

Bottom Chart: The y-axis ranges from -3 to +1. It displays two data series:

- 4. vsakoletni bilančni saldo (Annual Balance):** Represented by a solid line. It starts at -2.5 in 1955, crosses the zero line in 1956, peaks at +1.5 in 1957, then fluctuates between -1.5 and +0.5 until 1961, and ends at +0.5 in 1962.
- 5. desetletni bilančni saldo (Ten-year Average Balance):** Represented by a thick solid line. It remains constant at approximately -0.3 from 1955 to 1961, then rises slightly to -0.2 in 1962.

269

dovolj visok, da bi bil uravnovesil našo plačilno bilanco. (Pravijo sicer, da smo 1929. imeli izenačeno plačilno bilanco; pri natančnem računu pa bi najbrže prišli do nasprotnega zaključka.) Prava slika trgovinskih bilanc se dobi, če take bilance raztegnemo na več kot eno leto. Za našo trgovinsko bilanco vzemimo desetletje 1922/33.⁴ Če preračunamo v zlato valuto vse salde tega desetletja, znašajo vsi deficiti skupaj 429,3 milijone zlatih dinarjev, vsi suficiti pa samo 153,7 milijonov zlatih dinarjev. Po tem takem izkazuje desetletni saldo naše trgovinske bilance deficit 275,6 milijonov zlatih dinarjev, ali povprečno 27,6 milijonov zlatih dinarjev na leto, kar bi v stabiliziranih dinarjih iz 1931. (vidi grafikon I. krivulja 5.) znašalo okoli 300 milijonov (danes bi bilo treba pri preračunanju zlata v papirnate dinarje dodati še agio okoli 40%, za kolikor je dinar padel). V tem računu pa še ni upoštevana korektura trgovinske bilance na našo škodo. Ta korektura izhaja iz postavk, ki se ne navajajo v carinski statistiki, t. j. vtihotapljeno blago in nenatančna ocena blaga v carinarnicah. Po nekem računu Društva Narodov bi bilo treba to korekturo oceniti na 200 do 300 milijonov v našo škodo. Če bi se povprečnemu deficitu dodala ta številka in ona, ki jo predstavlja uvoz državnih nabav in svojčas reparacijskih liferacij, bi povprečni letni saldo naše trgovinske bilance prekoračil 1 milijardo dinarjev deficita in bi še zdaleč ne izkazoval suficita, kakor bi bilo potrebno, da bi naša trgovinska bilanca izvrševala funkcijo in da bi izenačevala plačilne bilance. Slično velja tudi za leta, ko smo imeli visoko konjunkturo in ni nič oviralo našega izvoza. Iz tega izhaja, da nam ni mogoče pomagati z zagotovitvijo tržišč za našo sedanjo produkcijo. (Razen tega je tudi ne-realno misliti, da bi se nam s to intervencijo mogel izvoz povišati na višino leta 1924., ki pa prav tako ni zadostovala za zahteve plačilne bilance.) Kajti če niti z najvišjimi izvozi nismo mogli zadovoljiti zahtev naše plačilne bilance, pomeni to, da leži problem v strukturi trgovinske bilance same. Če smo do sedaj kljub temu mogli vršiti plačila, smo jih mogli zaradi reparacijskih plačil, ki so povoljno vplivala na našo plačilno bilanco, zaradi strogega deviznega režima, ki je bil uveden takoj po vojni, ukinjen ob stabilizaciji 28. VI. 1931. in zopet uveden ter stalno poostrovan od oktobra istega leta, in pa zaradi splošnega osiromaševanja našega gospodarstva, o čemer bomo podrobneje govorili pri strukturi analizi naše trgovinske bilance. Rešitev našega gospodarskega problema je torej treba videti v iskanju nove

⁴ Zadnja dva letnika (1932/33) nista upoštevana, ker je točnost naše carinske statistike od pričetka fluktuacij dinarja še bolj sumljiva in bi najbrže dovedla do krive slike.

strukture za trgovinsko bilanco, ki bo ustrezala zahtevam plačilne bilance, ne pa v tem, da bi dosedanje še podpirali.

* * *

Ob razpadu avstro-ogrske monarhije so bile naše dežele, s kraljevino Srbijo vred, v precej oddaljenem Thüenenovem krogu poljedelske proizvodnje. Razlog je bil v tem, da so bili prav naši kraji precej oddaljeni od glavnih industrijskih centrov, t. j. od glavnih konsumentov in da se je torej rentirala samo produkcija ekstenzivnih kultur. Naša mesta niso imela zadostne konsumne kapacitete, da bi vplivala v smeri intenzifikacije. To se n. pr. še danes jako lepo kaže v dejstvu, da intenzivnost našega poljedelstva tem bolj pada, čim bolj gremo na jugovzhod; v Južni Srbiji pade skoraj na nomadno ovčarstvo.

Naša produkcija se je torej morala omejiti na žito, na koruzo, na izvoz nepredelanega lesa in žive živine v zapadne dele bivše monarhije. Ker so se industrijski centri po prevratu premaknili preko carinskih mej, se je radi narodne neodvisnosti pojavila tendenca k avtarkiji; tako je ta tendenca pri nas obstajala preden so ob začetku krize pričeli govoriti o nji na zapadu. Tu pa smo storili kardinalno napako, ki je za nekaj desetletij determinirala strukturo našega izvoza in spravila naše gospodarstvo v zagato, ki jo danes radi imenujemo „žitni problem“.

Poljedelstvo je stopilo v ozadje; takoj smo skušali z zvišanjem uvoznih carin ustvariti podlago za osnovanje industrije. Pričel se je uvažati tuj kapital, ki je pri visoki carinski zaščiti našel dober placement, kajti naš carinski zid se je vedno bolj dvigal in s tem povečaval rento tistim podjetjem, ki so že obstajala. Nerazumljivo pa je, da ta politika ni predvidevala, da za razvoj industrije ni dovolj ustanavljanje podjetij, marveč da mora imeti industrija tudi svojega kupca in da ta kupec pri nas ni industrijski delavec, kakor n. pr. v Nemčiji, ampak izključno poljedelec.

Protekcionizem industrijskih proizvodov pri nas je pri naših odjemalcih — industrijskih državah — izzval retorzivne mere proti našemu poljedelskemu izvozu z zviševanjem agrarnih carinskih postavk, ki so prevalele na našega producenta povzročile prvi padec cen za poljedelske produkte. Tako je ustvarjanje naše industrije oteževalo naš poljedelski izvoz in napredek poljedelstva.

Razen tega je prisilna industrijalizacija izzvala še neki drugi usodepoln pojav. Radi razvoja industrije pod zaščito carinskih zidov je bil placement kapitala v industrijo jako rentabilen. Zato je obrestna mera takoj poskočila na višino, s katero poljedelstvo ni moglo več tekMOVATI na kapitalnem trgu. Posledica tega je bila, da poljedelstvo, ki

je bilo v stadiju ekstenzivne produkcije, ni moglo misliti na intenzifikacijo, ki bi ustvarila našemu poljedelcu tako kupno moč, da bi bila kos kapaciteti naše industrije. Visoka obrestna mera, ki jo je ponujala za posojila industrija, je povzročevala, da so banke zmanjšale svoje terjatve do poljedelstva in da so investirale v industrijo. Beg kapitala v industrijo je izzval pomanjkanje v poljedelstvu in pa silil poljedelca, k ekstenziviranju svoje produkcije, ki je že tako in tako trpela zaradi izgube tržišč po retorziji.

Razlog za ekstenzifikacijo bolj lokalnega značaja je bil način, kako je bila izvedena agrarna reforma. Ker ni bilo poskrbljeno, da bi pri razdelitvi zemlje udeleženci hkratu dobili potrebne kredite za osnovanje novih manjših gospodarstev, so bili prisiljeni dobiti začetni kapital z ekstenzifikacijo dobljenega zemljišča, če so hoteli podjetje spraviti v tek. Ko je poljedelec onemogel v ekstenzifikaciji, je seveda potegnil za seboj tudi industrijo, ki je odvisna od njegove kupne moči. Namesto, da bi bili poprevratno konjunkturo porabili za to, da bi naše poljedelstvo intenzificirali in da bi dvignili življenjski standard in kupno moč našega poljedelca, s čimer bi bila ustvarjena solidna baza za razvoj industrije, smo izbrali najmanj racionalno pot: prisilna industrijalizacija je zmanjšala kupno moč odjemalca za industrijske produkte, radi novih investicij smo zašli v inozemstvu v dolgove in poljedelci so bili prisiljeni z izvozom ekstenzivnih produktov ustvarjati suficite, s katerimi naj bi se plačevale anuitete. (Iz tehničnih razlogov ne navajamo tukaj izplačevanja državnih dolgov). Naše poljedelstvo se je torej ekstenzificiralo po sili. To ekstenzifikacijo ilustrira n.pr. padec deleža orne zemlje v splošni, poljedelski produkciji odmerjene površine: od 56,35 % v 1922. na 51,06 % v 1931., padec števila goveda od 4,9 milijonov glav pri štetju v letu 1921. za 1 milijon do leta 1931., padec števila ostalih domačih živali, padec v konsumu umetnih gnojil itd.

To stanje ekstenzivnosti našega poljedelstva se odraža v našem izvozu, kjer še zmeraj prevladujejo masni artikli.

Krivulja 2. na grafikonu I., ki prikazuje naš izvoz, je raztrgana in se dviga in pada brez pravila. Vzrok je ravno ekstenzivnost naših izvoznih artiklov, ki so kot taki bolj odvisni i od spremenljivosti letine i od fluktuacije cen na svetovnem tržišču.

Krivulja 1. na grafikonu I., ki prikazuje uvoz, pa ima zmeraj tendenco, ravnati se po krivulji izvoza. Razlog leži v plačilni bilanci. Mi smo dežela brez kapitala, ki dolguje inozemstvu; potem takem bi morali več izvažati kot uvažati. Ker pa temu ni tako, povzroči vsak deficit v trgovinski bilanci povečanje že tako in tako velikega presežka naših izdatkov nad prejemki. Ker je naš življenjski standard nizek in

nimamo prihrankov, s katerimi bi mogli pokriti večje izdatke, moramo po sili z zmanjšanim izvozom zmanjšati tudi uvoz. Seveda se moramo v našem primeru za več zahvaliti trajnemu strogemu deviznemu režimu, kakor pa pameti uvoznikov. Analogno moremo sklepati, da bi vsak skok našega izvoza izzval skok uvoza do višine naših resničnih potreb po uvoznih artiklih; in šele nadaljnje zviševanje izvoza bi dajalo suficit, ki bi spremenil vlogo naše trgovinske bilance v plačilni bilanci. Rešitev problema je torej v razvoju izvoza do višine, ki bi izravnavala plačilno bilanco.

Pri analizi našega izvoza moremo predvsem ugotoviti njegovo trojno strukturo. Naš izvoz je razdeljen po skoraj enakomernih tretjinah na gozdarstvo, živinorejo in poljedelstvo. Ta trojna razdelitev je refleks vsega našega gospodarstva v zunanji trgovini in izvira iz razdelitve naše državne površine. 1931. je namreč odpadlo na poljedelstvo 28,3%, na travnike in pašnike 21,7% in na gozdove 30,5% celokupne površine.

Če je torej v povečanju izvoza ene ali vseh treh skupin dana možnost za izenačenje plačilne bilance s pomočjo suficitarne trgovinske bilance, potem bi se seveda vsa naša gospodarska politika morala koncentrirati na razvoj skupin, ki prihajajo v poštev. Seveda je pri tem mogočih več izhodišč. Druge bodo posledice, če bi hoteli zvišati izvoz kot tak ne oziraje se na položaj producenta, z edinim namenom, doseči čimprej potrebni suficit. V tem primeru bo glavna skrb čim prej najti kupca za artikle, ki jih moremo takoj v zadostni množini izvažati. To je bilo doslej stališče naše gospodarske politike. Do drugih posledic pa zopet pridemo, če izhajamo iz naziranja, da je prva naloga države, kolikor mogoče podpirati napredek svojih državljanov, ali — gospodarsko izraženo — v prvi vrsti paziti na zvišanje življenjskega standarda v prebivalstvu. V tem primeru zunanji dolgovi sicer ostanejo, toda ta obveza ne sme onemogočiti poglavitne naloge države. Čakati mora na možnost svoje izpolnitve dotlej, da ne bo nevarnosti za dobrobit subjektov države.

Iz prej navedenega je razumljivo, da se je v pričetku, dokler je bila na svetovnem tržišču povoljna konjunktura, iz naših krajev v velikanskih količinah izvažal les za gradbe, torej popolnoma neobdelan les. Pri tem pa je bilo 1931. od 7 in $\frac{1}{2}$ milijona ha gozdov samo približno 66% pod sistematičnim gozdnim gospodarstvom, ki pa zopet daleč zaostaja za pojmom, ki ga ta termin vsebuje v zapadnih deželah. Naposled se je v tej dobi za izvoz in domačo uporabo sekalo letno več dreves, kakor pa je zrastle novih; in če bi to trajalo dalj časa, potem bi gotovo kmalu zapadli v krizo, kakršno preživlja naš Kras, in bi svoje mesto četrte evropske države glede lesnega bogastva morali po-

časi odstopiti drugim. Tako moramo ugotoviti, da je kriza, v katero je prišel naš lesni izvoz tudi radi ruskega dumpinga, prava sreča za naše gozdno gospodarstvo, ker lbo narava v nekaj letih mogla popraviti, kar je pokvarilo neracionalno človeško gospodarstvo.

Z drugo skupino izvoza je prav taka. Velika vloga, ki jo je некоč v našem izvozu igrala živinoreja, je mnoge gnala v neopravičen optimizem, češ, da smo bogata država, ker izvažamo živinorejske produkte, torej produkte intenzivnega gospodarstva. Proti temu stoji predvsem dejstvo, da se naš poljedelec bavi z živinorejo samo v drugi vrsti in da se torej ne bavi ž njo intenzivno. Izvažajo se živo ali zaklano govedo in svinje, konji in perutnina, torej primarni artikli živinoreje, ne pa predelani produkti. Razen tega je bil v večni borbi s pasivnimi bilancami že od začetka dovoljen izvoz plemenskih živali. Izvažali smo samo najboljše, da bi dosegli kolikor mogoče visoke cene. Posledica tega je bila, da je v kratkem času kvaliteta naše živine tako padla, da so se za njo dosegale na svetovnem tržišču prav smešne cene. Druga posledica je padec števila plemenitejših vrst živine, konj, goveda, svinj in porast ekstenzivnejših vrst živinoreje, ovc in koza.

Najžalostnejša pa je slika našega poljedelstva, tretje skupine našega izvoza. To je tem usodnejše, ker se 75—80% našega prebivalstva bavi s poljedelstvom. Temu prebivalstvu je za njegovo poljedelsko gospodarstvo na razpolago okoli 7 milijonov ha orne zemlje. Od te je 83,59% pod žitaricami in koruzo. Zato ni treba nadaljnjih dokazov, da sta pšenica in koruza glavni gospodarski predmet širokih mas. To se odraža tudi v trgovinski bilanci, v kateri obsega v letih dobre letine izvoz žita in koruze do 70% (1929.) celokupnega poljedelskega izvoza. Omenimo že tukaj, da je pšenica, čeprav se je prideluje manj (ekstenzivnost!) kot koruze važnejši izvozni artikel. Vzrok je v tem, da je koruza glavna hrana našega kmeta.

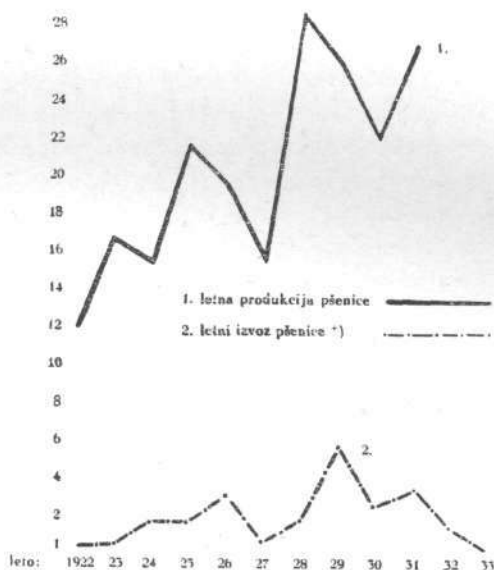
Krivulja 3. grafikona I. kaže, da je naš izvoz pšenice in koruze neobhodna potreba, kajti če bi od izvoza odbili pšenico in koruzo, ne bi v nobeni povojni letni trgovinski bilanci izvoz prekašal uvoza. Ta ugotovitev je važna za poznejši opis rentabilnosti naše žitne in koruzne produkcije.

Stremljenje, čim hitreje povečati izvoz, se je koncentriralo na povečanje produkcije žita, kajti to je edina vrsta poljedelskih produktov, pri katerih se produkcija v mejah razpoložljive površine more povoljno povečati od ene letine do druge. Pri gozdarstvu smo videli, da se je že tako in tako preveč sekalo; živinoreja potrebuje dolgoletno gospodarsko politiko, da se pokažejo omembe vredni napredki. Možnost za povečanje žitne produkcije pa je bila dana zato, ker imamo še sedaj izredno mnogo neobdelane zemlje in ker se vrhu tega žito more

posejati tudi na škodo do sedaj intenzivneje obdelane zemlje. Če se je torej od 1922. do 1931. posrečilo povečati površino obdelane zemlje od 11,3 na 12,8 milijonov ha, je šel ta prirastek orne zemlje za produkcijo žita, ki se je umetno podpirala in katere delež na orni zemlji je v istem času poskočil od 78,74% v 1922. na 80,59% v 1931. Produkcija žitaric je bila torej iz deviznopolitičnih razlogov podpirana in je stalno rasla, kakor je videti iz krivulje 1. grafikona II. in III. Če izvoz ni rasel v zadostnem razmerju, je to pripisovati samo dejstvu, da na letino ni mogoče vplivati in da je bil od nje odvisen tudi izvoz.

Grafikon II.
Letna produkcija in izvoz pšenice v Jugoslaviji.

milijoni kvintalov

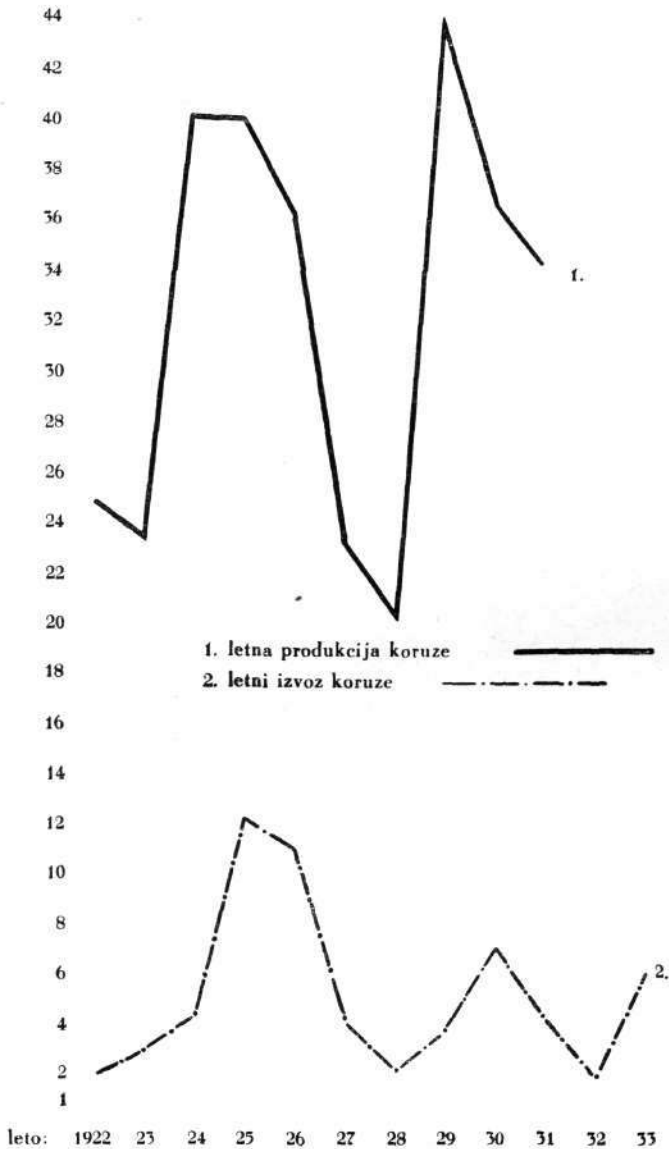

Na ta način se seveda glavna skupina gospodarstva v glavnem delu našega prebivalstva osredotočuje na kulturo, ki je radi svoje ekstenzivnosti izredno izpostavljena spremenljivosti letine, ki se dviga in pada (krivulja 1. grafikona II.), pri čemer more biti razlika med produkcijo dveh let večja od 100% (primerjaj leto 1928. in 1929. v krivulji 1. grafikona III.). To nestalnost, ki se potem javlja tudi v izvoženi količini, pri tem še stopnjujejo fluktuacije cen na svetovnem tržišču, ki so za ekstenzivne produkte bolj nestalne kot za intenzivne (krivulji 2. v grafikonih II. in III.). Ta nestalnost seveda ni brez posledic za psihozo, ki vlada na naših tržiščih, in vnaša v naše gospodarske odnose moment nezaupanja, ki je zmeraj nepovoljen za miren razvitek in napredek naroda.

Grafikon III.

Letna produkcija in izvoz koruze.¹

miljoni kvintalov

K tej nestalnosti, kateri je izpostavljen vsak poljedelski narod z izrazito ekstenzivno produkcijo, pa prihaja še cela vrsta drugih razlogov, ki kažejo, kako zgrešeno je bilo podpiranje pšenične in koruzne produkcije. Pustimo sedaj ob strani dejstvo, da je izvoz tudi pri dobrih letinah otežen po retorzivnih in avtarkičnih ukrepih naših od-

jemalcev. Težavnost položaja je v stalnem padanju cen za žitarice (vidi grafikon IV. krivulji 1. in 2.). To padanje cen je bilo vzrok, da je bil finančni efekt pšeničnega izvoza v letu 1929. (dobra letina) v razmerju z izvozom 1925. (dobra letina) samo dvakrat večji, čeprav smo 1929. izvozili trikrat toliko kakor 1925. — Od 1929. se padanje cen ni ustavilo in bi morali torej pri vsaki novi letini za isti finančni efekt izvažati zmeraj večje količine. Če bi moral izvoz v žitu pokriti del prej omenjenega potrebnega suficita, bi morali že sedaj producirati take količine žita, ki najbrže prekašajo najopotimističnejšo oceno kapacitete naših zemljišč.

Situacija je pa še mnogo nepovoljnjša. Po sijajnem proračunu zagrebskega profesorja dr. Poštića je produkcija žitaric v okrajih Savske banovine, ki leže blizu prometnih žil, že od leta 1928. močno pasivna. V hrvaških okrajih, ki so oddaljeni od prometnih žil, pa se ta pasivnost poveča za transportne stroške do prvega tržišča. Po mišljenju samega profesorja Poštića pa produkcijski stroški od l. 1928. dalje niso padali v istem razmerju kakor cene. Potemtakem je pasivnost naše žitne in koruzne produkcije stalno rasla. Omenjeni proračun je baziral po eni strani na koto Novosadske borze (210 Din za kvintal pšenice, 208 za kvintal koruze v juniju istega leta), po drugi strani pa na odkupnih cenah pri poljedelcu samem, ki so za pšenico varirale med 226 in 345 pri kvintalu, za koruzo pa med 200 in 314 pri kvintalu. (Iz teh števil je razvidna tudi nerazvitost naših prometnih razmer in pomanjkanje organizacije med producenti pri prodaji). Mirno lahko predpostavljamo, da so v krajih, kjer so prometne razmere še slabše kakor Hrvaškem, cene padle daleč pod povprečnost. Če vzamemo za bazo povprečno izvozno ceno, izračunano za 1928. (krivulji 3. in 4. grafikona IV.), vidimo da so od takrat izvozne cene za pšenico in koruzo padale v jako ostrem tempu, kar daje pravico za zelo nepovoljne zaključke glede bodoče težje pasivnosti te produkcije. Ne smemo namreč pozabiti, da je v teh povprečnih cenah všteta že cela vrsta izvoznih posredovalcev in da kmet od teh cen ne samo ne more več računati s podjetniškim dobičkom in niti ne z nagrado za svoje delo in za delo svoje družine, temveč ne more s produkcijo žita in koruze niti pokrivati obresti za posojene kapitale (faktični moratorij, ki v našem poljedelstvu obstoja že od 1930.). In tako se radi ekstenzivnosti produkcije tako in tako šibki kapital producenta še nadalje zmanjšuje. Naša žitna produkcija nam torej leto za letom vedno bolj izčrpava narodno premoženje. Ker je produkcija žita forsirana radi zadolžitve, izhaja tudi za primer, če je vsa zunanja zadolžitev produktivno plasirana v industrijo (o čemer bi se dalo dvomiti), da nam ta investicija ne pomaga pri napredku, temveč da

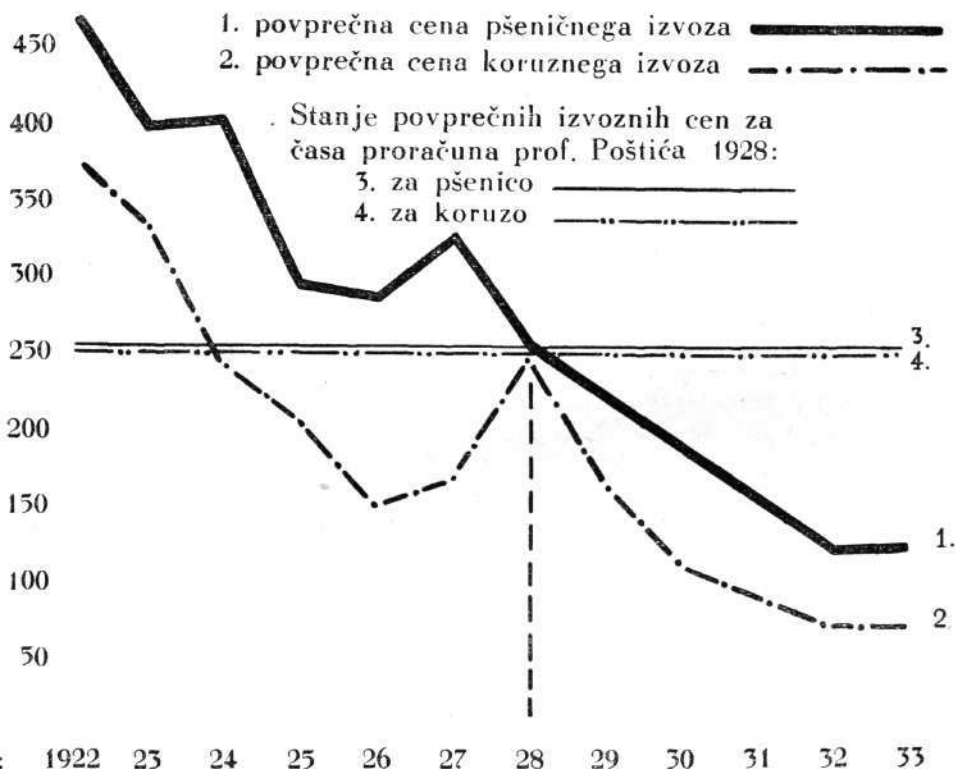
zmanjšuje premoženje večine našega prebivalstva. Nesporno dejstvo je, da naše narodno bogastvo postaja vedno bolj narodno siromaštvo in da je v zadnjih letih življenjski standard našega poljedelca padel na žalosten nivo.

Žal se je kalkulacija prof. Poštića omejila samo na nekatere kulture (predvsem na pšenično in koruzno). Ni težko domnevati, da so tudi

Grafikon IV.

Povprečne izvozne cene za pšenico in koruzo.¹

dinarjev za kvintal izvožene žitarice (franko meja).

¹ Povprečne cene, ki so izračunane kot kvocijent iz vrednosti izvoza in iz njegove množine, vsebujejo strogo vzeto neko napako, kolikor ne predstavljajo izvoznih cen ene same sezone, temveč prerež dveh polovičnih izvoznih period, to je dveh različnih žetev. To prihaja odtod, ker je carinska statistika finančnega ministrstva zaključena s koledarskim letom in ker torej izvoz v prvi polovici leta vsebuje izvoz pšenične in koruzne žetve preteklega leta in izvoz druge polovice koledarskega leta žetev tekočega leta; cene dveh različnih žetvenih period se seveda tvorijo pod različnimi pogoji na svetovnem trgu. Namen grafikona je prikazati samo stalno padanje cen, pri čemer majhne variacije med dvema letnikoma ne prihajajo v poštev.

ostale veje našega poljedelskega ekstenzivnega gospodarstva prav tako pasivne. Sicer pa zadostuje že ugotovitev, kakšen je položaj v glavni veji našega poljedelstva. S tem postaja seveda problem, ki se postavlja v zunanji trgovinski politiki, vitalen problem vsega narodnega gospodarstva; iz tega pa se zopet vidi, da je „žitni problem“ samo odblesk notranjega vitalnega gospodarskega problema, t. j. prisilnega zniževanja življenskega standarda. Od tega notranjega problema postajajo odvisni tudi njegovi povzročitelji, zunanji upniki, kajti s totalnim osiromašenjem nekega gospodarstva prenehajo tudi vse možnosti za plačevanje njegovih dolgov.

Če torej hočemo najti kompromis med tendenco, da bi čim prej zopet v redu plačevali svoje dolgove, in elementarno zahtevo, da mora država skrbeti za zviševanje življenskega standarda prebivalstva, je treba naši poljedelski in živinorejski produkciji najti tako smer, ki bo po eni strani omogočala kolikor mogoče rentabilno produkcijo in ki bo po drugi strani imela čim več verjetnosti za izvoz. Ne omenjam tukaj gozdarstva, kajti gre za vitalni problem groja našega prebivalstva in gozdarstvo predstavlja le sekundaren interes mase. Glavni interesent v gozdarstvu je država; izkušnja pa je pokazala, da dohodki države ne gredo v prid poljedelstvu, kajti drugače bi se do 1931. rastoči budžeti (od 1,5 milijard v 1919., oziroma od 6, milijard v 1922. so budžeti neprenehoma rasli do 1930./31. na 13,4 milijard) ne bili odražali v ekstenzifikaciji poljedelstva.

Smer, katero mora iti naše poljedelstvo ne sme predpostavljati kultur, za katere smo pravkar ugotovili, da so pasivne. Treba se torej preorijentirati od produkcije žitaric in koruze, ker niso samo pasivne, marveč nimajo sploh nobenih izgledov za bodočnost.

Vzrok svetovne poljedelske krize, ki je bila izvor že omenjenemu padcu cen žitaric in ki je bila predhodnica splošne svetovne krize, je v glavnem nadprodukcija. Nadprodukcija žitaric pa je zopet povzročena prvič po velikanskem napredku produkcije žitaric v prekomorskih deželah, drugič po dejstvu, da so države, ki so doslej zmiraj morale uvažati žito, v svoji tendenci po avtarkiji res povečale lastno produkcijo do višine svojih potreb (Nemčija in Italija), in tretjič po dejstvu, da so države, ki so zaradi vojne zaostale v produkciji hrane, zopet dosegle ali celo presegle svojo predvojno produkcijo in s tem uničile osnovo za visoko konjunkturne cene takoj po vojni. Drugo navedeno dejstvo je zmanjšalo svetovno tržišče žitaric in skupaj s tretjim izključuje, da bi se cene žitaric sploh kdaj zopet povzpele na višino povojnih cen (izvzamem neželjeni primer nove vojne). Treba je tudi ugotoviti, da je naš prekomorski konkurent 1928., ko je bila naša produkcija že pasivna, še delal z dobičkom, da pa pri tem še ni izčrpal vse

svoje kapacitete v proizvodnji žitaric in da bo torej pri vsakem zanj dovoljnem skoku cen povečal proizvodnjo. Če potem še vidimo, da je v obilnem letu 1929. znašala jugoslovanska pšenična proizvodnja samo 2,4% svetovne proizvodnje, oziroma da je naš takratni izvoz pšenice znašal 0,7% svetovnega izvoza, je jasno, da naša trgovinska politika nikakor ne more vplivati na svetovno ceno pšenice. Zaključek je torej ta, da za precej dolgo bodočnost ni upanja, da bi svetovne žitne cene poskočile do višine, kjer bi prekoračile naše proizvodniške stroške, oziroma cene iz l. 1928.

Naših proizvodniških stroškov prav tako ni mogoče znižati. Proizvodniškega načina naših prekomorskih konkurentov ne moremo prevzeti, ker ali ne odgovarja naši gospodarski strukturi ali pa tehnično ni izvedljiv (nimamo dovolj ravnin, na katerih bi se večja uporaba traktorjev rentirala). Daljnja ekstenzifikacija žitne proizvodnje pa bi po eni strani pri razmeroma gostem prebivalstvu bila nemoralna in bi se po drugi strani pri skrajni parcelaciji zemljišč niti ne dala izvesti.

Za svoj položaj imamo že neki precedens v svetovni gospodarski zgodovini. Bivša angleška žitnica — Danska, je na koncu preteklega stoletja radi napredka prometnih sredstev, ki je omogočil dotok prekomorskega žita v Evropo in povzročil padec cen, ni mogla vzdržati konkurence novega prekomorskega prodajalca žita v Londonu, in je z občudovanja vredno energijo v kratkem času preorijentirala vso svojo proizvodnjo. Iz poljedelskega naroda so Danci postali živinorejski narod in angleška žitnica je se spremenila v londonsko mlekarino. Napredek danskega poljedelca je rodil bogastvo vse dežele; ta je potem iz lastne moči razvila industrijo, ki v svojih specijalnih strokah pomeni danes svetoven faktor.

Edina rešitev naše situacije je v intenzifikaciji našega poljedelstva. Da se izrazim bolj konkretno: naša poljedelska proizvodnja bi se morala obrniti tja, kjer ima več izgleda.

Ekstenzifikacija bi morala upoštevati sledeča dejstva. Prvič: dejanski, t. j. naravni monopol. (Tobačna proizvodnja pomeni pri nas še zmeraj siromaštvo, čeprav bi mogla biti izvor narodnega bogastva. Omeniti je treba tudi zdravilne rastline in živali, ki se že sedaj dovoljno plasirajo na svetovnem tržišču; dalje opijum in še celo vrsto rastlin, za katere so pri nas dani posebni klimatski pogoji). Drugič: dobra organizacija trgovinske arbitraže, ki bi znala izkoristiti stanje na svetovnem tržišču za dajanje smeri domači proizvodnji. (Tu prihaja v poštev predvsem preorijentacija tistega dela prebivalstva, ki se danes ekstenzivno bavi s poljedelstvom, k živinoreji kot glavni stroki in s tem v zvezi strokovna izbira našim klimatskim pogojem ustrezajočih vrst živine). Tretjič: boljša organizacija proizvodnje same v smeri stan-

dardizacije (dalmatinska vina, smokve, olive, jabolka). Četrtrič: ustrezajoča organizacija prodaje.

Seveda je za tako preorijentacijo poljedelstva potrebna predvsem popolna reorganizacija upravljanja našega narodnega gospodarstva. Treba je spoznati, da je ne samo v demagogiji, temveč tudi v resnici dobro stanje poljedelstva osnova vsakega napredka. Kajti če gre poljedelstvu dobro, bo mogla napredovati tudi industrija. Slabo je torej, če je v državnem budžetu kmetijsko ministrstvo udeleženo samo s kakimi 0,7%.

Osnovni pogoj vsake intenzifikacije pa sta brez dvoma tržišče in potrebni kapital. Vprašanje kapitala in z njim v zvezi vprašanje kreditne organizacije, je jako zamotano, in mogoče ga bom lahko obravnaval v posebnem članku.

Na koncu je treba poudariti: če je bil izvoz os vsega našega razpravljanja, zato še ne smemo pozabiti, da je stremljenje, doseči povoljen razvoj izvoza in zmanjšanje uvoza pojav danes že zastarele merkantilistične teorije, po kateri je uvoz zlata potom zunanje trgovine pogoj bogastva. In če ne bi imeli zmeraj za hrbtom upnika, ki nas priganja k nabavi deviz za vsako ceno, bi bili gospodarski ukrepi za povečanje izvoza, kolikor ne izhajajo spontano iz produkcije same, precej sekundarnega pomena. Povoljen izvoz brez dvoma dobro učinkuje na dotok zlata in tako olajšuje monetarno in kreditno politiko dobro urejene države. Toda, če stojimo na zrelišču, da je glavna naloga države napredek njenih državljanov, prestane biti izvoz edini izvor napredka. Glede tega obvelja dejstvo, ki je danes že splošno priznano, da napredek države izvira iz kapacitete in organiziranosti njenega domačega tržišča. Če bi ta predpostavka ne veljala, bi tudi ideja avtar-kije, ki je danes povsod tako popularna, izgubila svoj *raison d'être*.

Organizacija domačega tržišča implicira sodelovanje industrije in poljedelstva. Dobro razvita industrija, ki je znak naprednega narodnega gospodarstva, predpostavlja visoko kupno moč poljedelca, torej je razvijanje visoke kupne moči pri poljedelcu prvi pogoj za napredek narodnega gospodarstva. Tako pade težišče gospodarske delavnosti zopet na pravilno organizacijo poljedelske produkcije.

Če vidimo, da je naš poljedelec v borbi z močnejšim industrijskim kapitalistom podlegel, je prvi pogoj za poljedelski napredek zagotovitev poljedelčevega položaja. Borba med industrijo in agrikulturo ni nastala pri nas; ta borba obstoja v vseh deželah, kjer se srečujeta ti dve gospodarski skupini. Izid te borbe pa je različen in je odvisen od strukture obeh taborov. Po naši sedanji socialni strukturi stoji proti mnogokrat močnejšemu industrijcu — poljedelec — posameznik. Pri nas ima industrija skoraj ves privatni kapital v svojih rokah; moč, ki

izhaja iz tega kapitala, zavaja mogočnike, da ravnaajo s poljedelci kot z inferiorno vrsto človeštva in da se pričenjajo na nje ozirati šele sedaj, ko se radi njihovega slabega položaja pričjenja slabo goditi tudi kapitalistom. Posledica tega je, da se ti ne bodo bavili s poljedelstvom dalj, kot je potrebno, da sami sebi zboljšajo položaj. To pa ne zadostuje za napredek našega poljedelca. Spričo tega, da je masa našega prebivalstva poljedelska, da pa igra v javnem življenju samo postransko vlogo, je jasno, da leži krivda na desorganiziranosti poljedelca. Če bi se torej poljedelcu dala taka socijalna organizacija, po kateri bi se ne boril več za obstanek kot poedinec, temveč kot član svojega organiziranega stanu, bi bil njegov položaj čisto drugačen. On ne bi bil tisti, ki bi ga eksploatirali močnejši, temveč bi bil po številu svojih sobojevnikov predstavnik glavnega dela našega prebivalstva in bi torej njemu pripadla glavna beseda. Nočem zaiti danes v vprašanje, kakšna organizacija bi ustrezala gornjim zahtevam; dobre in slabe izkušnje, ki smo jih v preteklih letih pridobili z zadrugarstvom, pa bi morale dati smer-nice za tako organizacijo.

Pomagati glavnemu delu našega prebivalstva, da si pomore iz stiske, v katero ga je spravila neracionalna gospodarska politika, in mu pomagati do napredka, je pot, po kateri se lahko avtomatično reši „žitni problem“. To bi morali imeti pred očmi tudi naši upniki, ki nam s svojimi „načrti“ hočejo „pomagati“.

Cankar v »Podobah iz sanj«

Božo Vodušek

1.

Logična veriga misli in čuvstev, ki jih obsegajo „Podobe iz sanj“, se začne s predstavo o vojni in smrti. Ob tistem času, ko je Cankar pisal to knjigo, je na neštetih bojiščih svetovne vojne umiralo na tisoče in tisoče ljudi. Telesna smrt, ki je zadela vojne žrtve, nas sreča takoj ob začetku te knjige pod dvema naslovoma, v „Gospodu stotniku“ in v „Otrocih in starcih“.

Cankar vojne in smrti ne opisuje življenjsko resnično v podrobnostih, kakor je to storilo veliko pisateljev, ki so sami živeli v strel-skih jarkih. S pomočjo simbolne prikazni nariše v „Gospodu stotniku“ njuno splošno shemo: Smrt ubija ljudi. Kakor povsod v svojih delih, tako je tudi tukaj Cankar več en shematizator. Dogodka ne vzame konkretno, tako kot se je primeril, ampak ga posploši in poudari na njem samo tisto, kar se mu zdi potrebno, da izrazi svojo misel. Poudarek v „Gospodu stotniku“ leži na sledečem: Smrt kakor nalašč priza-